

UZROCI I POSLJEDICE USPORENOG POSLIJERATNOG RAZVOJA GRADSKIH NASELJA U FBiH NA PRIMJERU ŽIVINICA

Rezime

Promjenom društveno-ekonomskog uređenja zemlje (1991 god.) ,proglašenjem nezavisnosti (1992) te okončanjem ratnih dejstava (1995) a nakon toga ubrzanom privatizacijom ,liberalizacijom tržišta i demokratizacijom društva pripreman je teren za ubrzani razvoj privrede pa samim tim i ratom opustošenih naselja. U tom smislu nakon 2000-te godine donešena je i nova generacija zakona koji su trebali pospješiti ukupan razvoj društva i pokrenuti razvoj i uređenje naselja po ugledu na evropske gradove .

Izuzev entitetskih centara (Sarajevo i Banjaluka) te nekih kantonalnih centara (Tuzla, Zenica, Mostar...) sva ostala gradska naselja su zaustavljena ili usporena u svom razvoju bez neki vidljivih razloga i uzroka. Oni koji su bili zaduženi za razvoj lokalne samouprave pa samim tim i za razvoj naselja uzroke tog usporenog razvoja su tražili na višim nivoima vlasti ,u svjetskoj recesiji ,u strogoj zakonskoj regulativi.... bez imalo želje da se to stanje promijeni ili da se bar utvrde stvarni razlozi takvog stanja.

U ovom radu se prati razvoj Živinica od njihovog nastanka do danas (sa aspekta urbanističke struke) i traže razlozi naglog poslijeratnog usporavanja u razvoju a pri tome se istovremeno identifikuju i posljedice tog usporenog razvoja.

Ključne riječi: *uzroci, posljedice, usporeni razvoj, gradska naselja, Živinice,*

Abstract

Changing socio-economic order of the country (1991), Declaration of independence (1992) and the termination of the war (1995) and then accelerated privatization, market liberalization and democratization prepared the ground for a rapid development of the economy and, consequently, even war-torn villages. In this sense, after the year 2000 a new generation of laws was brought that are supposed to enhance the overall development of society and initiate development and planning of the settlement modeled on European cities.

Except entity centers (Sarajevo and Banja Luka) and some canton centers (Tuzla, Zenica, Mostar ...) all other urban settlements are stopped or slowed in its development without any apparent reason and cause. Those who were responsible for the development of local self-government and therefore for the development of settlements causes of slow development are looking at higher levels, the global recession, in the strict legal regulations.... with no desire to change that situation, or at least to identify the real reasons for this situation.

This paper is focused on the development of Zivinice from earliest form of settlement to date (in terms of urban planning profession) and are looking for reasons for a sudden downturn in the postwar development while it is simultaneously identify and consequences of delayed development.

Keywords: *Causes, Consequences, slow development, urban settlements, Živinice*

Uvod

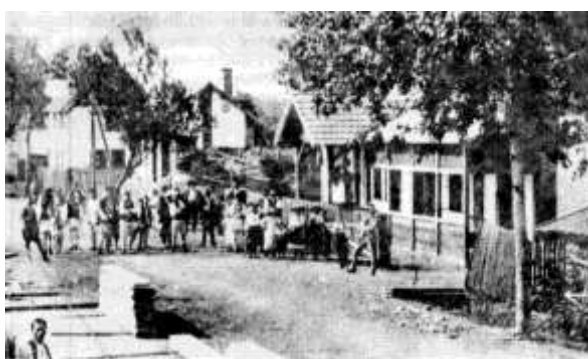
Živinice su tipičan bosanski industrijski gradić nastao u vrijeme austrougarske uprave uz fabriku za preradu drveta na ravnom i močvarnom terenu. Za razliku od susjednih gradova sve do 1945 godine izuzev fabrike i nekoliko prizemnica nije uspio razviti i druge urbane sadržaje. Nije imao ni jednu gradsku ulicu pa samim tim ni gradsku „čaršiju“ i taj nedostatak „čaršijskog duha“ ili nekog drugog „duhovnog centra“, ostavit će svoje tragove sve do danas.

U decenijama poslijeratne obnove, jake privrede i jakih fondova te zahvaljujući fabrici za finalnu preradu drveta ŠIP „Konjuh“, rudniku mrkog uglja RMU „Đurđevik“ te fabrici za čelične konstrukcije „Umel“ Maline (koje su zapošljavale nekoliko hiljada radnika) Živinice će započeti svoj urbani razvoj koji neće uvijek biti kontinuiran već skokovit i disperzivan.

Zbog toga je taj urbani razvoj podijeljen u nekoliko etapa isključivo na bazi prostorno-planske i zakonske regulative koja je ubrzavala ili usporavala taj razvoj ili ga usmjeravala na pojedine dijelove grada.

Sl.1 Živinice na kraju XIX vijeka

Sl.2 Trg ispred kapije „Konjuha“ na kraju XIX vijeka

Razvoj grada do 1945. godine

Privredni razvoj Živinica započinje sa dolaskom Austrougarske uprave 1878 godine, odnosno sa izgradnjom pilane u središtu današnjeg preduzeća ŠIP „Konjuh“ Živinice. Uporedo sa izgradnjom ove pilane grade se i uskotračne pruge od Živinica prema Stuparima, Tuzli i Bišini radi transporta drvene mase sa Konjuha i Bišine te makadamska cesta Bukinje-Živinice -Kladanj tako da Živinice postaju značajno saobraćajno čvorište a zbog pilane i centar prerade drveta u ovom dijelu regije. Ispred ulaza u pilanu spontano nastaje mali trg uz koji se grade dvije dvospratne zgrade sa po 8 stanova za upravnike pilan, mala pijaca i nekoliko prizemnih kućica u kojima se otvaraju prve trgovine i gostionice.

U periodu između dva rata (1918-1945) grad se prostirao uz cestu Bukinje-Živinice - Kladanj i imao je samo dva slijepa sokaka od kojih su kasnije nastale Pionirska ulica i Ulica 16 septembra. Ova dva sokaka su nastala zbog izgradnje zgrada i baraka za potrebe radnika živiničke pilane. Grad leži na dva ušća rijeka Spreče, Oskove i Gostelje te je u kišnim periodima redovno plavljen zbog čega je sjeverni dio grada bio močvaran i zarastao u šiblje tako da se razvoj grada usmjerio prema južnom dijelu koji je bio van domašaja plavnih voda Spreče. U odnosu na austrougarski period izgrađeno je samo nekoliko stambenih prizemnica. Pilana je znatno proširena a nedaleko od željezničke stanice izgrađena je i separacija za potrebe rudnika u Đurđeviku. Cesta Bukinje - Živinice - Kladanj je još uvijek bila makadamska i održavala se kulukom. U ovom periodu nije izgrađena ni jedna cesta na području općine a seoski putevi su bili samo označeni i bez tvrde podloge izuzev puteva Živinice-Gornje Živinice i put Kovači-Donja Lukavica-Gornja Lukavica-Svojat koji su bili u nešto boljem stanju a održavani su kulukom. Putevi Kiseljak-Priluk, Ljubače -Suha i Živinice -Višća su bili prohodni za konjske zaprege i to prvenstveno zahvaljujući blizini rijeke iz koje je izvlačen šljunak za nasipanje tih puteva.

Razvoj grada od 1945. do 2002 godine

Poslijeratni period od 1945. do 1969. godine

Izgradnja prve gradske ulice započela je 1955.godine uporedo sa izgradnjom kanalizacije a 1957.godine je izvršeno nasipanje, valjanje i kaldrmisanje ove ulice (II Krajiške brigade) na potezu od OŠ "Vladimir Nazor" na sjeveru do Željezničke stanice na jugu a iste godine su djelimično nasute i uvaljane ulice Oslobođenja, Pionirska ulica, Ulica 16 septembra i dio ulice prema Karauli do mosta na Oskovi. Nakon toga je asfaltiran dio ulice od OŠ "Vladimir Nazor" do ulice Oslobođenja kao i kompletan trg ispred ulazne kapije Konjuha što je predstavljalo prvu asfaltiranu ulicu u regiji izuzev nekoliko ulica u Tuzli.

Godine 1961-63 u Živinicama se asfaltira dionica magistralnog puta Orašje-Živinice -Sarajevo koja je u vidu luka izmještena od gradskog centra nekoliko stotina metara prema istoku jer se tada mislilo da se grad neće dalje razvijati od ove magistrale. Ova dionica magistralnog puta se dodiruje sa željezničkom prugom Brčko-Banovići na jugu i na sjeveru tako da je nastala nova slika grada slična ribi pa je zato sav međuprostor u kasnijim regulacionim planovima i nazvan „RIBA“. Putni pravac prema Banovićima izgrađen je 1954/55 godine a 1986. je rekonstruisan i većim dijelom izmješten na lijevu obalu Oskove.

Jugoistočni dio opštine sa selima Kovači, Bašigovci, Lukavica, Svojat, Gračanica i Tupković je 1961 godine povezan sa opštinskim centrom cestom koja je izgrađena u trasi nekadašnje pruge za Bišinu.

Sjeverozapadni dio opštine sa selima Šerići i Priluk je 1967.godine je povezan sa općinskim centrom novom putnom dionicom od Ljubača do Priluka sredstvima *Republičkog fonda voda*. Kasnije će se ova putna dionica produžiti na zapad do Lukavca i na istok do Živinica kao dio regionalnog puta Lukavac-Šekovići. Put prema Gornjim Živinicama na zapadnoj strani grada građen je i asfaltiran 1977. godine. Izgradnjom navedenih putnih pravaca gradski centar je povezan sa okolnim selima sa šest (6) komunikacija a sa okolnim opštinama sa pet (5) putnih komunikacija. Time su Živinice postale važno saobraćajno čvorište za pet okolnih opština a preko njih i sa drugim važnim privrednim centrima u zemlji i šire.⁽¹⁾

Grad se počeo naglo razvijati jer je nastanak i razvoj gradskih ulica bio povezan sa izgradnjom javnih, stambenih i privrednih objekata u gradu. Prvi trg „Moše Pijade“ je formiran uz srednju (glavnu) kapiju preduzeća „Konjuh“ od kojeg se prema sjeveru i jugu produžila ulica II Krajiške brigade. Sa sjeverne strane započinje izgradnja poslovnice „Elektrodistribucije“, kompleks AMD-a, osnovna škola „Vladimir Nazor“, Dom kulture sa bioskopskom salom i restoranom, kompleks uprave JP „Komunalno“, zgrada Gradske biblioteke (1966), zgrada Expres restorana (1960) na trgu a prema jugu se gradi zgrada stare Robne kuće (1962), kompleks „Gramoga“, zgrada Željezničke stanice, vatrogasni dom „Kutić“ sa kuglanom. Izgradnjom dviju stambenih zgrada sa 16 stanova i dvije barake sa 10 stanova 1946.godine, istočno od ovog trga trasirana je i prva gradska ulica (danas Pionirska ulica) a 1948 .godine sa izgradnjom, uprave „Konjuha“ i još 4zgrade sa 20 stanova ova ulica je i završena. Izgradnjom stambene zgrade sa 4 stana nešto sjevernije od Pionirske ulice trasirana je i druga gradska ulica (danas Ulica 16.septembra) koja se proteže paralelno sa Pionirskom ulicom u pravcu zapad-istok a 1952/54.godine grade se još četiri (4) jednostanke. U periodu 1960/62 gradi se još nekoliko stambenih zgrada kao i poznata ugaona zgrada na početku ove ulice čime je ova ulica konačno i kompletirana. Dalje prema istoku, nedaleko od magistralnog puta Tuzla-Sarajevo 1947.godine je izgrađeno 10 drvenih baraka sa po četiri stana tzv. „Mala Rusija“ za kadrove ŠIP „Konjuh“ čime je trasirana ulica Oslobođenja koja polazi od starog trga nešto južnije i spaja se sa magistralnom cestom na istoku. Uz ovu ulicu se gradi prva stambena zgrada, zatim uprava „Šumarstva“ kao i prva ambulanta a nešto kasnije i zgrada milicije a do 1965 godine i stara Robna kuća kao i dvije šestostanke za rudare RMU „Banovići“ a kasnije i još jedna zgrada sa 12 stanova. Nakon toga se grade zgrada zdravstvenog osiguranja, zgrada biroa za zapošljavanje, zgrada Crvenog križa, zgrada Osnovne škole itd.

Od 1952 do 1954 godine u ulici II Krajiške brigade izgrađeno je pet (5) stambenih zgrada sa 20 stanova a 1960/62 i zgrada „Kula“ od koje se odvojila ulica Tuzlanskog odreda. Početkom 1970-tih godina popunjavaju se svi slobodni prostori u ovoj ulici. Zapadnu stranu ulice čini kompleks ŠIP „Konjuha“ sa prelijepim drvoredom topola na koje je postavljena ulična rasvjeta i razglas. Nakon izgradnje Doma kulture na sjevernom kraju ulice te stare zgrade Pošte (1962), uprave „Živiniceprometa“ (1948) koji je tada bio zemljoradnički dom i sedmične pijace na južnom dijelu ulice te uz postojeću Željezničku stanicu (1949) na zapadnoj strani ova ulica prerasta u šetalište i korzo sa fokusom na starom trgu i u sjećanju svojih građana ostaće kao najljepša ulica na ovom dijelu Balkana.

Ulica Tuzlanskog odreda počinje od zgrade „Kula“ u ulici II Krajiške brigade i uz sam njen početak se gradi uprava „Elektrodistribucije“.

U ulici M. Tita stambena izgradnja je započela 1958 godine na raskrsnici sa ul. Tuzlanskog odreda a onda od 1960. počinje visoka izgradnja od ove raskrsnice do raskrsnice sa Pionirskom ulicom i dalje na jug do ulice Oslobođenja. Nakon izgradnje zgrada za samce 1964. godine koje kasnije postaju Opštinske zgrade na istočnoj strani ulice započinje intenzivna izgradnja i popunjavanje praznina duž ove ulice. Iza ovih zgrada (prema istoku) gradi se zgrada Gimnazije (1965) a preko ulice (zapadno) grade se dvije stambene zgrade.

Gradi se na osnovu Odluke o izmjenama i dopunama Odluke o određivanju užeg građevinskog rejona naselja Živinice (br. 3765 od 10.06. 1965 godine „Službeni glasnik opštine Živinice „br. 6/65), Odluke o izmjenama i dopunama Odluke o privremenom regulisanju grada Živinica do donošenja urbanističkog plana (br. 5800 od 30.07.1966 godine „Službeni glasnik opštine Živinice „br. 6/66), Odluke o usvajanju Regulacionog plana „Parcijalnog rješenja „individualne stambene izgradnje u gradu Živinicama, (br. 2270 od 25.3.1967 godine „Službeni glasnik opštine Živinice „br. 3/67), Odluke o izmjeni i dopuni Odluke o privremenom regulisanju izgradnje i uređenja grada Živinica do donošenja urbanističkog plana, (br. 4503 od 15.6.1967 godine. „Službeni glasnik opštine Živinice „br. 5/67) i Urbanističkog programa (usvojen na Saboru) od 29.3.1968 godine. „Službeni glasnik opštine Živinice „br. 4/68).

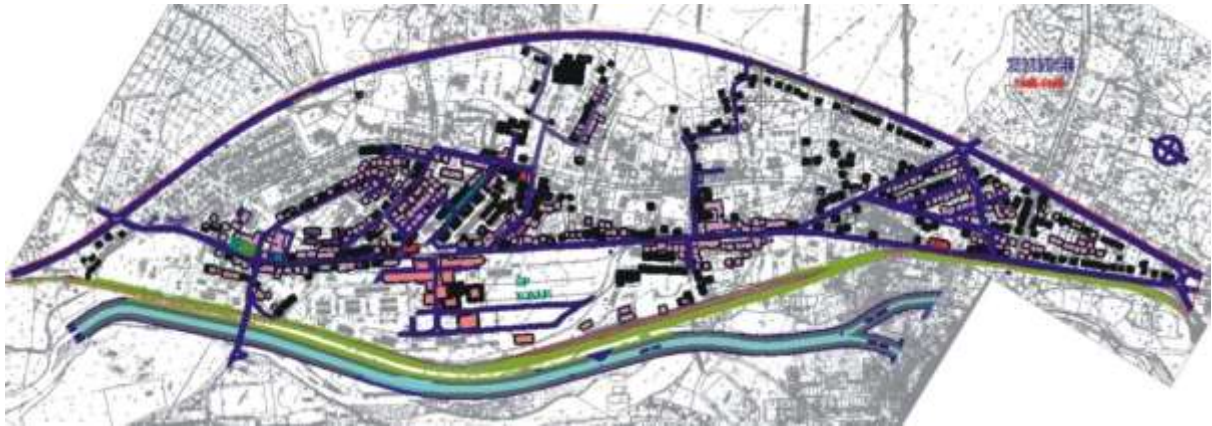
Sl.3 Ulica II Krajiške brigade

Sl.4 Ulica M. Tita - zgrada opštine

Sl.5. Pogled niz Pionirsku ulicu prema ulici II Krajiške brigade i trgu Moša Pijade

Sl.6. Pregledna karta izgrađenih ulica i objekata u periodu 1945-1969 godine

Kao što se može vidjeti iz priložene karte izgradnja je najintenzivnija uz glavnu ulicu (II Krajiške brigade), odnosno uz fabrički kompleks ŠIP "Konjuh" a ulazne kapije na sjeveru, na starom trgu i na jugu postaju gradski centri oko kojih se grade javne i stambene zgrade uglavnom za potrebe fabrike. RMU "Đurđevik" za svoje rudare gradi tzv. "rudarske kolone" u južnom djelu grada (Rudarska ulica) dok slične „radničke kolone“ fabrika „Konjuh“ gradi neposredno uz stari trg uz ulice Tuzlanskog odreda, 16. septembra, Pionirsku i ulicu Oslobođenja. Izuzetak je „radnička kolona“ tzv. Mala Rusija koja se gradi uz magistralni put i uz koju spontano nastaje tzv. Kredit mahala. Individualno stanovanje se razvija uz ulicu Pašage Gogića i uz glavnu gradsku ulicu između srednje i južne kapije „Konjuha“. Gradski centar je lociran između Pionirske i ulice Oslobođenja.

Period planske gradnje od 1969. do 1992 .godine

Nakon donošenja tzv. druge generacije zakona (nakon donošenja drugog ustava SFRJ od 1963. godine) tj. „Osnovnog zakona o doprinosu za korištenje građevinskog zemljišta“ (SFRJ) te „Zakona o urbanističkom planu“ (BiH) a slijedeće 1966. godine i „Osnovnog zakona o izgradnji investicionih objekata“ (SFRJ) te „Zakona o određivanju građevinskog zemljišta u gradovima i naseljima gradskog karaktera“ (SFRJ) a prije svega zbog naraslih potreba za planskim uređenjem grada 1969 godine usvaja se "Generalni urbanistički plan grada Živinica" ⁽²⁾ a 1971 godine usvaja

se i "Regulacioni plan grada Živinica" (3). Uz već ranije općinske odluke o utvrđivanju građevinskih reona u gradu i utvrđivanjem opšteg interesa nad zemljištem u granicama regulacionog plana te u vrijeme snažnog zamaha privrede u cijeloj zemlji stvorili su se svi uslovi za razvoj grada. Svi prostorni i regulacioni planovi su vizionarski sa razvojnim trajektorjima do kraja stoljeća ali isto tako podržani realnom investiciono-projektom dokumentacijom. Svaki naredni građevinski objekat ili kompleks bit će ljepši, veći i funkcionalniji od predhodnog a u procesu izgradnje učesnici će biti najjemenitnije projektne kuće, građevinske kompanije i zanatske zadruge iz cijele zemlje. Izgradnja je planska i društveno usmjerena. Urbanistički zavod u Tuzli i Arhitektonsko-urbanistički institut u Sarajevu za potrebe grada rade mnogobrojne regulacione planove prigradskih naselja u koje se naseljavaju domaćinstva dislocirana sa obližnjih rudokopa. Tako nastaju lijepo uređena prigradska naselja „Sjever I“ , „Sjever II“ , „Strašan“ , „Litve I“ , „Litve II“ i „Jezero II“.

Da bi se održao graditeljski zamah i intenzivan privredni razvoj grada 1983 godine formira se JP „Opštinski zavod za planiranje i razvoj“ u kojem se zapošljavaju najsposobniji stručnjaci iz regije.

JP „Opštinski zavod za planiranje i razvoj“ Živinice projektuje i planira, SIZ „Stanovanje“ Živinice prikuplja sredstva i finansira stambenu izgradnju, DD „Gradnja“ Živinice kao nosilac građevinarstva u općini izvodi sve građevinske radove a zanatska zadruga ZZ „Jedinstvo“ Živinice sa 600. zanatlija izvodi sve završne zanatske radove. Zahvaljujući jakom stambenom fondu i jakoj privredi (rudnici RMU „Đurđevik“ , PK „Višća“ i PK „Brnare“, ŠIP „Konjuh“ , „Umel“ Živinice i dr.) sve započete zgrade i kompleksi se završavaju za 1-2 godine.

Do 1991 godine u užem gradskom jezgri izgrađene su 523 kuće i 1.164 stana u kojima živi 7.438 stanovnika a komunalni i drugi javni sadržaji u gradu opslužuju cijelu teritoriju općine sa 44.000 stanovnika. Urbani standard je na visokom nivou a trgovci, parking prostori i ulice mogu prihvatiti na hiljade učenika, srednjoškolaca i radnika koji svako jutro dolaze iz okolnih sela .

Nakon polaganja nove trase vodovoda Stupari-Tuzla 1970-tih godina koristeći djelimičnu i privremenu ekspropijaciju zemljišta trasirat će se i južni dio ulice M.Tita od ulice Oslobođenja do Bišinske ulice na jugu i dalje do ukrštanja sa ulicom II. Krajiške brigade. U tom dijelu ulice izgradnjom stambenih zgrada na istočnoj strani ulice sjeverno od raskrsnice sa ul. Tuzlanskog odreda ulica M.Tita se produžava prema sjeveru a nakon izgradnje Radničkog doma krajem 1980-tih godina te zgrade AMD-a ova ulica se spaja sa ul. II Krajiške brigade na raskrsnici zv. „Kod Markana“.

Težište razvoja se izmješta iz ulice II Krajiške brigade (na zapadu) u novu ulicu M.Tita (prema istoku). To je učinjeno iz razloga što je ulica II Krajiške brigade slobodna za izgradnju samo sa istočne strane dok se uz zapadnu ivicu cijelom dužinom proteže kompleks ŠIP „Konjuha“ a u sjevernom dijelu pruga Brčko-Banovići.

Nova ulica M.Tita brzo postaje „kičma“ i „poluga“ razvoja grada i ujedno okosnica nove ulične mreže koja je završena u ovom periodu i do danas ostala nepromijenjena. Ona povezuje južni i sjeverni dio grada i razvoj postaje uravnotežen na cijeloj teritoriji grada.

Uz novu uličnu mrežu niču i nove stambene i javne zgrade; zgrada nove pošte (1981), kompleks Doma zdravlja (1976 godine), Radnički dom (1989) hotel „Konjuh“ (1974), Robna kuća „Živiničanka“ (1982), zgrada SDK (1988), kompleks Srednjoškolskog centra (1978), osnovna škola „Midhat Haćam-Aćim“, dječije obdanište „Lucija Herljević“ (1979), Veterinarska stanica, stadion FK „Slaven“, ZPC „Pijaca „lam.1 i 2 (1987), ZPC „Bosanska“ (1990) zgrada Općinskog suda i lamela za općinsko tužilaštvo, fabrika čarapa „Interplet“ Živinice (1987), zgrada socijalne i dječije zaštite (1975), zgrada MZ „Rudar“ (1989).

Za potrebe Srednjoškolskog centra (1978-1979) grade se zgrade „Hanka“ (6.lamela), zgrade „Sarajka 1-4 (6.lamela) , zgrade „Valjevka I i II“ (4 lamele), SPO „Blok I, II i III“ (14 lamela), stambene zgrade uz ulicu Oslobođenja (3.lamele), zgrada u parku sjeverno od općine (3.lamele), zgrade uz ulicu M.Tita (sjever) (6.lamela). Krajem 1980-tih godina južni dio grada presijeca pruga Živinice-Zvornik i preko dva nadvožnjaka na ulici II Krajiške brigade i magistralnog puta presijeca ulicu II. Krajiške brigade i preusmjerava je na Bišinsku ulicu tako da ulica M.Tita produžava ispod podvožnjaka do Križaljke prema Banovićima.

Sl.7 Raskrsnica ulice Tuzlanskog odreda i M.Tita

Sl.8 Stara Gimnazija

Sl.9 Komplex Doma zdravlja u izgradnji

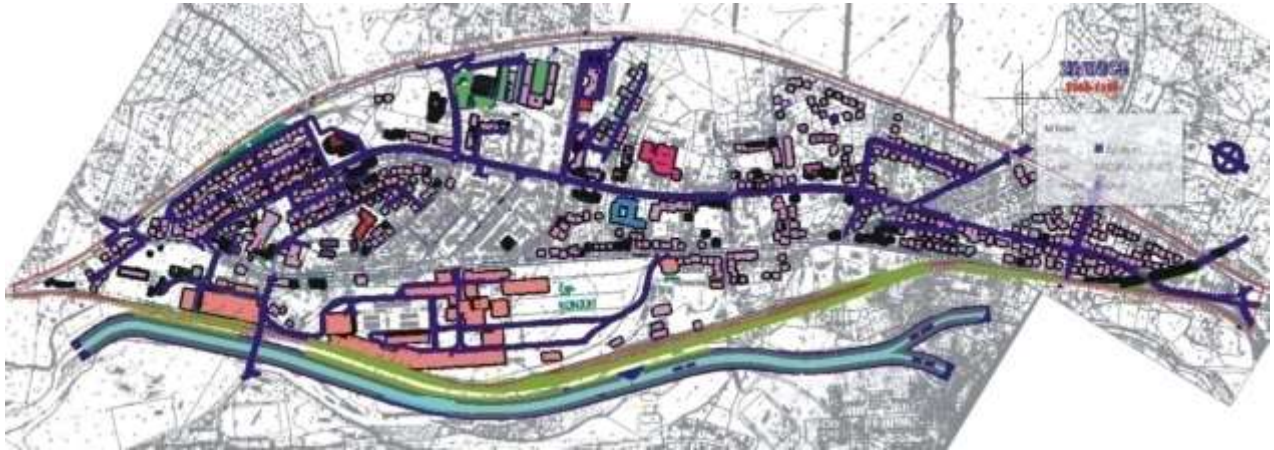
Sl.10 Individualna stambena zona grada

Sl.11 Ulica Oslobođenja sa zgradom „Sarajka“

Sl.12 Začetak Bulevara sa robnom kućom i stambenim blokovima Blok 1 i Blok 2

Sl.13 Pregledna karta izgrađenih ulica i objekata u periodu 1969-1992 godine

Iz priložene karte se vidi da se novo težište ili osovina razvoja grada nalazi uz novoizgrađenu ulicu M.Tita koja dijeli grad na dva dijela. Od ove ulice prema istoku i zapadu grade se poprečne ulice a uz njih javni i stambeni objekti. Grade se dvije nove stambene zone individualnog stanovanja, jedna na sjeveru i druga na jugu dok se postojeća stambena zona uz ulicu P.Gogića još više širi. Kolektivna stambena gradnja je koncentrisana u uskom pojasu između magistralnog puta i zamišljenog Bulevara te uz novosagrađene ulice M.Tita i Oslobođenja. Novi gradski centar se formira uz ulicu M.Tita od Pijace do općinske zgrade zahvaljujući izgradnji kompleksa Doma zdravlja, Srednjoškolskog centra, zgrade Pošte ,sedmične pijace i nekoliko kolektivnih stambenih zgrada.

Period gradnje od 1992. do 2002.godine

Nakon prvih višestranačkih izbora i promjenom društveno-ekonomskog uređenja 1991 godine te proglašenjem nezavisnosti BiH u martu 1992 godine gasi se stambeni fond a sa njim i SIZ „Stanovanja“ koji postaje JP“Direkcija za izgradnju i razvoj“ ali bez ikakvih finansijskih rezervi, zatim se gasi ZZ“Jedinstvo“ a nakon nje i JP“Opštinski zavod za urbanizam i projektovanje“ a nedugo zatim i DD“Gradnja“. Oni će se polako gasiti u ratnim godinama 1992-1995 godine da bi nakon rata i sa početkom privatizacije potpuno nestali. Pred sami rat donosi se novi Regulacioni plan „RIBA“ Živinice gdje nova skupštinska većina prekida kontinuitet urbanog razvoja i nameće nova rješenja i nove razvojne trajektorije. Gradski bulevar kao okosnica novog gradskog centra u dužini od 700 m od ul.Tuzlanskog odreda do II osnovne škole na jugu iz predhodnog regulacionog plana iz 1970-te godine se prekida na ulici Oslobođenja i zadržava na 260 m dužine zbog tzv. Kredit mahale koja se legalizuje. Iza ove mahale prema jugu zadržava se individualno stanovanje. Umjesto ranije planirane tržnice uz Bulevar utvrđuje se lokacija Islamskog centra a ako njega se nizaju zanatsko-poslovni centri u tradicionalnom stilu. Time gradski centar gubi internacionalni izgled i poprima novi balkansko-orijentalni izgled. U međuprostorima zgrada predviđaju se vile novih političkih dužnosnika. Zadržava se postojeća mahala uz ulicu II Krajiške brigade gdje je predhodnim planom bila predviđena kolektivna stambena izgradnja. Individualno stanovanje zaustavlja i širenje kolektivnog stanovanja uz magistralni put na istoku. Plan prestaje biti vizionarski a individualno stanovanje ostaje dominantno u centralnoj zoni grada.

Bez obzira na ratna dejstva i svakodnevna granatiranja grad će se i dalje razvijati zahvaljujući mnogobrojnim humanitarnim organizacijama i donacijama iz inostranstva. U ovom periodu izgrađen je Islamski centar, ZPC“Bezistan“ (1997. - 40.lokala), SPO „Blok 5 „ (112 stanova), ZPC „Čardaklija lam.1,2,3 i 4 (1991-97) ZPC “Pijaca -lam.3 i 4“, ZPC „ Gimnazija“ (1995), ZPC“Pećurke“ 1992 (8.lokala), PC „Bašćaršija“ (1997) , čevabdžinica „Bosna“ (1995), kompleks Doma zdravlja 1998-2002 (spratovi) , PC „Memi Ali“ (2002) , PC „Bešić“ (2000), gradsko naselje

„Obdanište“ i „Škola“ te prigradska naselja „Sjever“ i „Hornica-Ušće“. Takođe je izgrađena gradska Autobusna stanica i nova zgrada Crvenog križa. Dograđen je dio kompleksa AMD-a, rekonstruisana zgrada-skladište „Omega“, Gradski Bulevar je u potpunosti uređen kao i park na zapadnoj strani Bulevara. U nedostatku adekvatne zakonske regulative i planske dokumentacije gradi se na osnovu privremenih odluka i uredbi i parcijalnih planova i skica. Izgrađena je dionica pruge „Živinice-Zvornik“, rekonstruisana Ulica II Krajiške brigade i izgrađena dva podvožnjaka ispod magistrale M 18 kojim su povezana naselja Sjever i Jezero sa gradskim centrom.

Sl.14 *Obnova zgrada i trotoara u Pionirskoj ulici*

Sl.15 *Uređeni gradski Bulevar*

Sl.16 *Zgrada SPO „Bešić“ sa zanatskim centrom „Pečurke“*

Sl.17 *Uređeni gradski park*

Sl.18 *Zgrada ZPC „Bezistan“ na raskrsnici ulice A.Izetbegovića i ul.Meše Selimovića*

Sl.19 *Islamski centar*

Sl.20 Pregledna karta izgrađenih ulica i objekata u periodu 1992- 2002 godine

Kao što se vidi iz priložene karte izgradnja je disperzivna, na cijeloj teritoriji grada, i čini je uglavnom individualno stanovanje. Novi gradski centar se izmješta na Bulevar uz koji se grade zanatsko-poslovni centri. Zgrade za kolektivno stanovanje se grade na više lokaliteta. Stambeno-poslovna individualna gradnja je skoncentrisana u školskoj ulici i pored II osnovne škole.

Razvoj grada poslije 2002 . godine

Odmah po donošenju „Zakona o prostornom uređenju,“ (Sl.novine TK-a br.16/20) i „Zakona o gradnji“ (Sl.novine TK-a br.16/20) općina Živinice vrši izmjenu i dopunu Regulacionog plana „Riba“ iz 1992 godine kojim je snimljeno stvarno stanje na terenu a istovremeno uspostavljen strogi režim gradnje. U predhodnom periodu od 10 godina u užem jezgru grada izgrađeno je 230 bespravniha objekata zbog čega se ovaj proces morao zaustaviti. Umjesto da ovaj plan postane razvojni i omogućiti brži razvoj i izgradnju grada on je postao kočnica tog razvoja jer u gradu više nisu postojale institucije koje su zadužene za izradu i provedbu planske dokumentacije niti su postojale građevinske kompanije sposobne da pokrenu izgradnju većih objekata.

Izmjenama i dopunama plana iz 2003. i 2007. godine stanje se nije promijenilo jer nije dovoljno samo promijeniti plan da bi se potakla gradnja i razvoj grada.

U ovom periodu izgrađene su stambeno-poslovne zgrade „Šeher,“(56 stana), „Bašta“ (80 stanova) „Giprom“ (20 stanova) i „Sinbra“ (16 stanova) te ZPC „Park „ (25 lokala), zatim PC „ Borovo“ (6 lokala) „Trgozad“ (9 lokala) , tržni centri „Bingo“ i „Aden“ i Sportska dvorana i zgrada nove uprave Elektro distribucije. U izgradnji je tržni centar „ZH Zola“ i poslovni centri „Zola“ i „Jurić“ na Bulevaru te zgrada „Monix“ i stambeno-poslovni objekat „Kavgić“. Uređena su tri gradska parka i izgrađen je novi most preko rijeke Oskove prema Karauli i pješački podhodnik prema Ciljugama ispod magistrale M18. Uređene su raskrsnice kod Petrolove pumpe, Toplička i kod Markana. Izgrađena je poslovna zona uz M 18 na istoku i sjeverna stambena zona sa 50-tak kuća takođe na istočnoj strani grada. Izvršena je rekonstrukcija dijela Ulice II Krajiške brigade na potezu od prve kapije ŠIP“Konjuh“ do ulaza u doo „ZH Zola“ na jugu u dužini od 375 m kao i dio ul.Meše Selimovića u dužini od 245 m. Asfaltirano je nekoliko gradskih ulica ali nije trasirana ni jedna nova ulica. Izgrađen je prečistač otpadnih gradskih voda na nekoliko stotina metara od sjeverne granice „Ribe“.

Ovdje treba napomenuti da su skoro svi objekti građeni sredstvima direkcije cesta Tuzlanskog kantona, Federacije BiH i privatnih investitora a da je iz općinskog budžeta finansirana izgradnja Sportske dvorane, uređenje parkova, općinskog parkinga, uređenja dijela Bulevara, uređenje trotoara, pješačkih staza i nekoliko gradskih ulica .

U istom vremenskom periodu prestao je sa radom jedini gradski hotel „Konjuh“, robna kuća „Živicepromet“, „Radnički dom“ (BKC centar), gradska kafana „Bašta“, stara robna kuća

„Čolić“, stara robna kuća „ Gramog“, izložbeni salon namještaja na starom trgu a skoro svi zanatsko-poslovni centri su skoro ugašeni.

Izuzev raskrsnice na sjevernom dijelu grada kod „Kulića“ ni jedna druga raskrsnica nije uređena ni semaforizovana niti riješena u dva nivoa niti je i jedan magistralni ili regionalni pravac dislociran iz grada.Ovi putni pravci su pomiješani sa gradskim ulicama čime je gradski i vangradski saobraćaj pomiješan što stvara česte konfliktne situacije u saobraćaju.Gradske vlasti su pokušale ove probleme riješiti novim režimom saobraćaja ali bez izgradnje novih gradskih ulica i izmještanja magistralnih i regionalnih pravaca iz gradskog centra ovaj će se problem samo odlagati.

Sl.21 Sportska dvorana

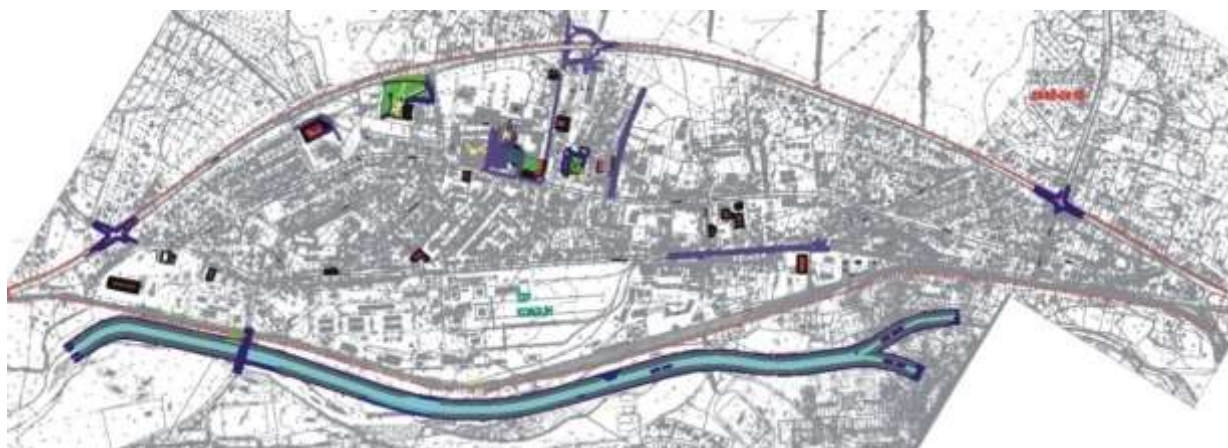
Sl.22 SPO „Bašta“ na starom trgu

Sl.23 ZPC „Park“ na raskrsnici ul.Oslobođenja i M.Tita (danas A.Izetbegovića)

Sl.24 Živinice danas- avio pogled sa sjeverne strane

Sl.25 Pregledna karta izgrađenih ulica i objekata nakon 2002 godine

Iz priložene karte se vidi da je izgradnja „tačkasta“ i disperzivna na više lokaliteta u gradu a težište izgradnje je na raskrscima na magistralnom putu M18 i na asfaltiranju i uređenju već postojećih gradskih ulica.

Zaključak

Živinice su nastale i razvijale se uporedo sa razvojem fabrike „Konjuh“ i rudnika „Đurđevik“ a prve kuće i zgrade u gradu građene su za potrebe njihovih kadrova a kasnije i ostalih radnika i rudara i na kraju za potrebe domaćinstava koja su dislocirana sa eksploatacionih polja i odlagališta.

U prvoj fazi razvoja (1945-1969) gradnja je bila locirana uz regionalni i magistralni put a javne zgrade i trgovine uz ulazne kapije „Konjuha“. Gradilo se spontano na osnovu raznih odluka i uredbi i korištenjem raznih fondova od lokalnog do državnog nivoa.

U drugoj fazi izgradnje (1969-1991) gradi se na osnovu prostorno-planske dokumentacije pri čemu se postojeće individualno stanovanje dislocira na periferiju grada a privatno zemljište ekspropriše po veoma niskim cijenama radi izgradnje raznih javnih zgrada i zgrada za kolektivno stanovanje. Okosnica razvoja je uz novu ulicu (M.Tita). Formirane su mnoge službe i preduzeća čiji je zadatak planiranje, prostorno uređenje i gradnja. Odgovornosti i zadaci su jasno formulisani a jaka privreda i puni fondovi omogućavaju nesmetanu gradnju u veoma kratkim rokovima.

U trećoj fazi izgradnje (1992-2002) dešava se promjena društveno-političkog sistema, započinje privatizacija, ratni sukobi i gašenje velikih preduzeća. U takvim uslovima i dalje se zadržava relativno visok stepen gradnje a privatno vlasništvo nad zemljom omogućava mnogim građanima da u svojoj režiji i na svojoj zemlji grade razne stambene, javne i poslovne objekte, vrlo često bez ikakvih saglasnosti i dozvola. To je bio i glavni razlog intenzivne gradnje u ratnim i poratnim vremenima mada je građevinski materijal u to vrijeme bio najskuplji.

U posljednoj i aktuelnoj fazi (od 2002 god.) dolazi do potpunog zastoja u razvoju grada a razlozi su višestruki:

- Nova zakonska regulativa iz prostornog uređenja, gradnje i građevinskog zemljišta je prilagođena evropskom zakonodavstvu ali ne i lokalnim uslovima usljed čega dolazi do kolizije u primjeni te regulative jer država ne raspolaže potrebnim institucijama a općine nemaju potrebne kadrove da bi se ista mogla implementirati na terenu
- Privatizacija je neuspješna i umjesto da potakne razvoj grada ona gasi sve proizvodne kapacitete, zatvara dom kulture, gradsku biblioteku, hotel, robnu kuću i druge mnogobrojne trgovačke i ugostiteljske sadržaje u gradu a zauzvrat ne nudi druge sadržaje.

- Općinske vlasti žele da privuku strani kapital i potaknu izgradnju na najatraktivnijim lokacijama u gradu ali sa druge strane građani žele da zadrže svoj urbani standard i koristeći se svojim zakonskim mogućnostima (javni uvid, javna rasprava, prigovori, tužbe, blokiranje ekspropijacije, izbori i sl.) zaustavljaju izgradnju u gradskom području te se zbog toga razvija gradska periferija u vidu stambenih, poslovnih i proizvodno-industrijskih zona uz važne magistralne i regionalne pravce.
- Za razvoj svakog grada pored jakih investitora, punih fondova i budžeta potrebne su i službe za prostorno planiranje, uređenje i gradnju. Sve ove službe su ugašene u zadnjoj deceniji a općinske vlasti nisu ponudile alternativu. Ovi poslovi su prebačeni u općinsku upravu koja nema ni potrebne kadrove ni tehničku opremu da bi mogla voditi razvoj grada. Svi poslovi se rade ad-hok i u okviru četverogodišnjeg mandata. Tome u prilog ide i zakonodavstvo koje vrijeme važenja regulacionih planova sa 20-godina smanjuje na 5 godina bez mogućnosti da se plan mijenja po potrebi u ovih 5godina.
- Svaka općina u budžetu mora obezbjediti sredstva za ekspropijaciju gradskog zemljišta i svaku gradnju planirati nekoliko godina unaprijed jer su postupci ekspropijacije po novom zakonu dugi i neizvjesni a uređenje zemljišta skupo .Ta sredstva se obezbjeđuju od prodaje općinskog zemljišta i naplate rente i drugih saglasnosti. Kada se ova sredstva preusmjere u druge svrhe onda se gubi kontinuitet a grad ostaje bez svog zemljišta tako da je bilo kakva gradnja nemoguća.
- Za razvoj grada potrebna je dobra infrastruktura pa je za te potrebe odmah nakon 1945 godine periferijom gradskog područja izgrađena regionalna i magistralna putna mreža a u gradu gradska ulična mreža, vodovod sa vodotornjem u fabričkom krugu „Konjuha“ i gradska toplana takođe u fabričkom krugu „Konjuha“. Kada je 2002 godine razvoj grada prerastao te kapacitete nije ništa urađeno da se oni prošire.Tako je „grad na tri rijeke“ ostao bez pitke vode, „grad sa tri rudnika“ ostao bez grijanja a za dvije decenije nije trasirana ni jedna gradska ulica. Saobraćajni kolaps djeluje destimulativno za svakog investitora koji bi nešto gradio a lokalno stanovništvo destimuliše da se sa mjestom stanovanja dislocira iz grada.
- Kada se svi predhodno nabrojani faktori spoje onda dolazi do propadanja i „poseljačenja“ grada koji postepeno gubi sva svoja urbana obilježja dok sa druge strane omogućava „tajkunima“ i „političkoj eliti“ da u centralnim gradskim zonama na zelenim površinama gradi vile i poslovne centre.To je moguće jer su poslovi prostornog planiranja i gradnje od stručnih institucija preuzete i prenešene u uski krug općinskih službenika koji djeluju isključivo i za potrebe uske „stranačke elite na vlasti“ a ne u ime i za dobrobit svih građana.

Zastoj u razvoju grada i uzroci tog zastoja su manje –više poznati svim građanima ali će posljedice tog zastoja osjetiti tek u narednim godinama jer proces prostornog planiranja i uređenja je dugotrajan i cikličan proces. Sama izrada i donošenje prostorno-planske dokumentacije traje godinama a implementacija tih planova na terenu kroz prostorno uređenje i izgradnju takođe traje godinama.Ukoliko se izostavi neki od ovih ciklusa onda su potrebne godine da se pokrene izgradnja bilo kojeg dijela grada a današnja tržišta su dinamična pa potencijalni investitori radije biraju druge lokacije.Oduvijek je bilo da sadašnje generacije pripremaju teren za razvoj grada kojeg će završiti buduće generacije (tzv.načelo generacijske pravde) a svjedoci smo da sadašnje generacije ne mogu da realizuju ono što su im predhodne generacije ostavile a kamoli da planiraju nove trajektorije razvoja za buduće generacije.

Literatura

1. Opština Živinice „ Živinice kroz istoriju,revoluciju i socijalističku izgradnju” (tkz.“Živinička hronika“) Grafopak- Gračanica 1988,
2. Odluka o usvajanju Generalnog urbanističkog plana grada Živinica (usvojen na Saboru) br.2167 od 10.07.1969 godine „Službeni glasnik opštine Živinice „br.7/69
- 3.Odluka o usvajanju Regulacionog plana „Grada Živinica“ (oba vijeća) br.20/70 od 16.4.1971 godine „Službeni glasnik opštine Živinice „br.3/71
- 4.Odluka o imenima ulica,trgova i obilježavanju zgrada brojevima u Živinicama kao naselju gradskog karakter (Sl.glasnik br.4/80 od 10.07.1980 godine)
5. Odluka o usvajanju Izmjena i dopuna Regulacionog plana «Riba»-Živinice (Sl. glasnik općine Živinice br. 1/92)
6. Odluka o ID RP»Riba»Živinice (Sl. glasnik općine Živinice br. 04/2002)
7. Taubman Ivan « Rudarski i industrijski gradovi u BiH» Institut AU u Sarajevu,Sarajevo 1969.godine
8. Opštinski zavod za urbanizam Tuzla“ Prostorni plan opštine Živinice“ ,Tuzla 1987 godine
- 9.Udruženje urbanista Srbije “Novi instrumenti planiranja prostora u tržišnim uslovima – procena vrednosti nepokretnosti”,Tara,29-31 maj,2012 god. (zbornik radova)